

Inleiding

Stadseilanden zijn gefragmenteerde fysieke, soms dynamische locaties in de stad. Vaak gebruiken projectmanagers, gemeentes, architecten, stedenbouwkundigen en geldschieters die moderne woonwijken en financiële districten ontwerpen, de term 'stadseilanden' om nieuwbouwprojecten op een exotische en idealistische manier te benaderen. Zij trachten een aantrekkelijk beeld van de stad te schetsen voor, buitenlanders, toeristen, zakenlui en studenten, in de hoop dat zij de stad zullen zien als een ideale plek om in de toekomst te gaan wonen, werken en studeren.

De districten die buiten deze 'ideale stad' vallen worden ontwikkeld en gebouwd door de inwoners zelf. Er ontstaat daar een vrije omgeving met eigen regels, waarden en normen. Bijna een romantisch en idealistisch beeld van een eiland. Vandaar dat ik deze locaties 'stadseilanden' noem. De mensen die op deze locaties wonen, leven daar bewust of onbewust, gedwongen of uit vrije wil en proberen te overleven en zichzelf af te zonderen van de moderne wereld.

Het zichtbaar maken van succes en geld lijkt soms het hoogste doel in onze steden want: daar draait immers onze economie om. Woningen worden voor ons ingericht, carrières worden uitgestippeld, mode wordt ons voorgeschreven. We krijgen alles op een presenteerblaadje. Een voorbeeld hiervan is Boklok home. Een project dat Ikea in april van dit jaar in Engeland als nieuw concept lanceerde. Je kunt hier je hele huis, inclusief interieur, bij

Ikea laten maken, digitaal inrichten, bestellen en laten plaatsen.¹ Wat is onze persoonlijke inbreng nog? Enkel de keuze naar welk merk of bedrijf onze voorkeur uitgaat? In mijn werk ga ik op zoek naar plekken waar mensen zich terugtrekken, waar een stil of een luid protest wordt gevoerd tegen de structuur die de samenleving ons oplegt. In deze scriptie zal ik verschillende vormen beschrijven en op zoek gaan naar het ontstaan van deze eilanden en hoe er vandaag de dag wordt omgegaan met deze informele plekken in de stad.

Stadseilanden

Een oud stadsdeel, een verlaten woning, het huis van een stadsnomade, een thuis zonder huis...

Wat hebben deze plekken gemeen? Het zijn stuk voor stuk discutabele locaties voor omwonenden, projectmakelaars, stedenbouwkundigen en gemeentes. Voor veel mensen zijn dit plekken die uit de samenleving moeten verdwijnen. Ze zijn vies, staan op instorten of verstoren het stadsbeeld en de infrastructuur. Toch vond ik juist op deze plekken een bepaalde schoonheid, die verscholen zat in hun imperfecte perfecties. Het lijkt wel of op deze eilanden de tijd stil staat, de moderne tijd eraan voorbij gaat.

De eilanden die ik vond, het oude stadsdeel van Shanghai (Old Shanghai) [1], de hutten van daklozen in Amsterdam [2] en Arnhem [3] en de winkel van de familie de Bruijn in Asten [4], overstijgen in hun rijke geschiedenis, bedrijvigheid, authenticiteit en persoonlijkheid die economische prestatiedrang van de huidige samenleving. Ze staan buiten de consumptiemaatschappij, buiten de overload aan reclame en commercials en zijn onderdeel van de explosieve groei van de stad.

Maar hierdoor zijn deze plekken ook tijdelijk. Het bestaan is dynamisch omdat hier voor de toekomst vaak grote bouwprojecten zijn gepland. Wolkenkrabbers, shoppingmalls, een nieuwbouwwijk...

Door middel van fotografie probeer ik voorbij de façades van onze samenleving te gaan en de laag erachter te visualiseren. Het is een drang te zoeken naar de schoonheid binnen de persoonlijke verhalen van deze eilanden. Verhalen die gaan over de manier waarop mensen leven in deze gebieden en de locaties, meubels, kleding, materie, die een geschiedenis en verschillende functies hebben. Vaak is het een verzameling spullen die schijnbaar willekeurig bij elkaar gebracht is.

Deze objecten krijgen een nieuwe functie of worden juist in hun functionaliteit uitgebuit.

Bijvoorbeeld in Shanghai: oude lappen stof die bij elkaar onder aan een stok worden gebonden. Een stok, die vervolgens dient om schoon te maken. In China zie je deze 'moppen' overal buiten in de zon hangen. [5] Stokken die tussen stoel en trap wordt gehangen of vanuit het raam naar buiten en zo als waslijn fungeren. [6] Rond het middaguur en vooral tegen de avond verschijnen er allemaal kleine winkeltjes op straat. Waar 's ochtends de stoep nog stoffig

¹ www.boklok.com

en leeg was, worden nu groentes, fruit, kleding, souvenirs en water verkocht. Soms in een kraampje, soms voor de deur op de grond [7].

Een ander voorbeeld vond ik in Amsterdam, waar de zelf-gemaakte huisloze plekken (een thuis zonder huis) worden gebouwd van grote stukken zeil met een logo, print of in een kleur dat als bescherming dient tegen zon of regen. Ik vond er allerlei spullen; schilderijen, speelgoed, bloemen, kleding, pannen en kastjes uit de stad. [8] Dit zijn vaak spullen die huislozen op straat verzamelen en hergebruiken.

Maar ook in de omgeving waar ik opgroeide, in Asten, in de winkel van Anneke de Bruijn, vond ik een bijzondere verzameling. In de winkel lag kleding van zeker 40 jaar oud, nog in de originele verpakking en met labels en prijsjes nog in guldens eraan. [9] In de stadseilanden die ik onderzoek worden veel materialen gerecycled, hergebruikt of bewaard. Vaak zijn het overblijfselen uit onze consumptiemaatschappij. De bewoners leiden een vanzelfsprekend ecologisch bestaan, terwijl er in onze westerse samenleving tegenwoordig alles aan gedaan wordt om dit na te streven op een bijna geforceerde, onnatuurlijke manier.

Tijdelijke Autonome Zones (T.A.Z.)

De stadseilanden zijn soms moeilijk te vinden. Dit komt omdat ze vaak maar tijdelijk of moeilijk bereikbaar zijn. De kapper onder de brug, het terras op straat, de tuin die slechts uit vijf potten met planten bestaat, met zelfgekweekte gewassen. Dit zijn voorbeelden van plekken waar ik bijzondere dingen vind. Ze worden ook wel Tijdelijk Autonome Zones (T.A.Z.) genoemd.

Volgens Hakim Bey, een Amerikaanse politiek schrijver, anarchist en dichter die T.A.Z. the Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism, schreef in 1991, heeft een T.A.Z. haar grootste kracht liggen in haar onzichtbaarheid. Hij schreef dit boek in 1991, bijna 20 jaar geleden, maar wat mij betreft is het nog steeds een van de belangrijkste bronnen voor het verklaren van gefragmenteerde stadsdelen die een tijdelijk bestaan hebben. 'De staat kan haar niet herkennen omdat de plek door de geschiedenis niet gedefinieerd kan worden. Zodra de TAZ wordt herkend en daarmee wordt erkend (vertegenwoordigd, bemiddeld), moet ze verdwijnen, en dit zal ook gebeuren.

² <http://hermetic.com/bey/taz3.html#labelPirateUtopiasBoek>: T.A.Z The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism, a book by Hakim Bey, published in 1991.

Het enige wat achterblijft is een leeg omhulsel. Een dochter van de plek zal ergens anders weer op duiken. Opnieuw onzichtbaar, want ondefiniceerbaar voor de samenleving.¹²

Volgens Freek Kallenberg, redacteur Milieudefensie Magazine te Amsterdam komt het idee van de T.A.Z. voort uit het besef dat ons leven wordt bemiddeld door goederen en beelden. Hij realiseert zich dat de markt en de media elke handeling, idee, wens, verlangen, actie, theorie, droom en fantasie van ons overneemt op het moment dat we deze in de openbaarheid brengen. Vervolgens wordt het door de markt aan ons terug verkocht als consumptiegoed, lifestyle, videoclip of reclameslogan. Hierdoor is de behoefte aan Tijdelijke of - indien mogelijk - Permanente Autonome Zones ontstaan; plaatsen waar we nog controle kunnen behouden over ons eigen leven. Volgens Kallenberg zouden deze zones ervoor kunnen zorgen dat steeds minder mensen afhankelijk worden van de verzorgingsstaat, zodat deze misschien uiteindelijk zelfs overbodig zal worden.³

The King Suit is een project van Marika de Groot en Jonmar van Vlijmen. De functionaliteit van de plastic tassen verandert doordat ze worden samengebracht tot The King Suit. TAZ is een label dat objecten creëert in samenwerking met jonge ontwerpers, met in de basis de T.A.Z.⁵ Restproducten worden

hergebruikt in dit project, wat ook geldt voor de stadseilanden die ik beschrijf. De stadseilandbewoners hergebruiken op een natuurlijke manier de producten die ze vinden.

Sociale architectuur

Rem Koolhaas: 'As a journalist I kept what was there, as an architect I constructed the building over it'. Deze uitspraak doet Koolhaas in de tentoonstelling 'Taking a Stance' in het Today Art Museum te Beijing (de tentoonstelling is van 06 maart 2010 – 06 augustus 2010).⁵

³ <http://nl.odemagazine.com/doc/0012/freek-kallenberg-de-tijdelijke-autonome-zone>, Freek Kallenberg, published in 1997

⁴ Jonmar van Vlijmen en Marika de Groot (beide ontwerpers), <http://complexityiswealth.wordpress.com/taz/> 2009

⁵ Taking a Stance, Today Art Museum Beijing, www.todayartmuseum.com, 2010

Hij bevestigt hiermee het beeld dat ik heb, dat sommige erkende architecten over de hele wereld geen rekening houden met het in stand houden van sociale dynamiek in de stad op het moment van ontwerpen en bij het uitvoeren van het ontwerp. Een aantal architecten lijkt mee te gaan in wat er in het vastgoed en bij de makelaars, financiële instellingen en project ontwikkelaars het belangrijkste gevonden wordt: de verdiensten en de economische winst. Ik vraag me af of Rem Koolhaas met de status die hij binnen de architectuur heeft verworven en met zijn journalistieke achtergrond, niet meer als een journalist de architectuur zou kunnen benaderen en of hij niet op een meer 'journalistieke wijze' zou kunnen ontwerpen. Als journalist doe je onderzoek en verslag. Waarom zou een architect niet verslag kunnen doen van de omgeving waarin het gebouw of het stadsdeel zich bevindt? Er zou van binnenuit gewerkt kunnen worden in plaats van een gebouw over een locatie te plaatsen en bepaalde aspecten van de oorspronkelijke plek weg te werken. De bedrijvigheid, sociale dynamiek en natuurlijke infrastructuur van een locatie zorgen juist voor een prettig leefomgeving. Naast architecten als Rem Koolhaas zijn er steeds meer architecten die zich laten inspireren door slums in de stad, waar vaak het grootste deel van de bevolking woont.

Het architectenduo Alfredo Brillembourg en Hubert Klumpner buigt zich over de problemen van 'de informele stad'.

Zij erkennen de problematiek van steden als Caracas. De infrastructuur in deze slums is informeel, maar werkt in zijn dynamiek. Het duo gebruiken kennis in architectuur om constructies te

verbeteren, jongeren van de straat te houden en de hygiëne te optimaliseren. Brillembourg en Klumpner gaan uit van een sociaal maatschappelijke verantwoordelijkheid van een. 'Je kunt in steden als Caracas slums niet weg denken. Dit gedeelte is 60% van de stad en van de 6 miljoen mensen wonen 4 miljoen mensen in de informele stad' ⁶

⁶ Caracas the informal city, documentaire van Rob Schröder, VPRO 2007

Architect David Adjaye, die op dit moment exposeert met 'Urban Africa' in het Londen Design Museum, toont hier zijn visueel schetsboek. Hij maakt foto's van steden in Afrika waar hij bouwt. Het gat tussen arm en rijk in de steden waarvoor

hij als architect werkt, is enorm groot. Als architect begint hij met het reconstrueren van gebouwen. Hierin behoudt hij al de karakteristieken en de authenticiteit van het gebouw. De foto's die op de tentoonstelling te zien zijn geven de structuur weer waarin hij werkt. Hij kijkt naar de burgerarchitectuur, de commerciële architectuur en naar de woonwijken en legt deze vast met zijn digitale camera. 'Steden zijn enorm gegroeid in de 20ste eeuw, stedenbouw en stedenwoningen laten me begrijpen wat steden zijn als fenomeen, de stroming/beweging van de stad staat op zichzelf en is niet een collectie gebouwen bij elkaar.' Deze foto's zijn voor David Adjaye een digitaal schetsboek van de stedelijke omgeving van de Afrikaanse stad.⁷

Wim Cuyvers (Jan van Eyck Academie Maastricht) maakt als architect een stap verder in zijn uitvoeringen. Hij onderzoekt, observeert en filosofeert over de ruimtes in stedelijke gebieden. Hij schrijft: 'Ruimtes die bevragen, die voor een verhoogde graad van confrontatie of concentratie zorgen, die enkel aan een reeks van tegendelen gedefinieerd kunnen worden: niet geprivatiseerd, niet particulier, niet economisch, niet opgeëist en niet gecontroleerd'.

In verschillende projecten zoekt hij de locaties in de stad op waar verslaafden, homo's, zigeuners en straatkinderen samen komen en waar de controle van de verhoogde graad nog geen invloed heeft. Als architect probeert hij ook dit soort publieke ruimtes te creëren.

Bijvoorbeeld in Eindhoven: op een zekere plek was te veel licht en door het licht van een lantaarnpaal kapot te schieten, werd deze plek een ontmoetingsplek.

Zo bouwde hij een klein hutje aan de rand van een ommuurd park in Brussel waar hij deelnam aan een twee

⁷ Exhibition Urban Africa, David Adjaye, Design Museum Londen, www.designmuseum.org 2010

jaarlijkse kunsttentoonstelling. Het hutje was van de straatkant bereikbaar en te allen tijde toegankelijk. Hij kreeg hierdoor met verschillende instanties te maken. Het bouwsel zou niet brandveilig zijn en het verstoorde bovendien het straatbeeld. Ondanks deze voorvallen hebben daar uiteindelijk twee straatkinderen onderdak gevonden en daarmee is bevestigd wat Cuyers wilde bereiken.⁸

Extreme verplaatsing

Natuurlijk moeten we vooruit denken en kunnen we niet elk gebouw voor eeuwig laten staan, maar op dit moment speelt het andere uiterste. Voor de World Expo 2010 moesten 55.000 mensen hun huis verlaten omdat de Expo op deze locatie gebouwd moest worden. Dit geldt steeds vaker voor evenementen op een grote schaal als deze, of het nu de Olympische Spelen zijn, het WK voetbal of de World Expo; telkens worden er stadsdelen gesloopt/opgeknapt/gerenoveerd om het imago van het land hoog te houden en toeristen te trekken. Nieuwe metrolijnen worden gepland en neergelegd om tijdens het evenement de bezoekers te kunnen vervoeren. Na de desbetreffende periode van zes maanden, soms een maand of slechts een zomer, nadat deze evenementen zijn afgelopen, veranderen deze metrolijnen en stations in 'non-places'.⁹ Het zijn locaties die niet meer gebruikt worden als enkel voor een toeristische attractie. De gebruiksfunctie van deze gebouwen zou inwisselbaar moeten zijn of de gebouwen zelf zouden mobiel kunnen zijn.

Onzichtbaar bestaansrecht

Wanneer je nadenkt over het feit dat geld verdienen, ontwikkeling en inventies het belangrijkste zijn voor gemeentes en regeringen, is het een heel logisch gevolg dat bepaalde wijken in de stad achter raken, minder aandacht krijgen en gesloopt worden op het moment dat er moderne gebouwen en stedenbouwkundige plannen moeten komen. Maar juist doordat sommige wijken met rust worden gelaten, ontstaat er bedrijvigheid, dynamiek, creativiteit, een natuurlijke omgang met elkaar binnen de controle van het sociale netwerk. Tot het moment waarop het bestaan van deze eilanden herontdekt wordt. Niet lang daarna volgt meestal de herstructurering, het slopen en de schoonmaakbeurt, zodat alles weer netjes is aangeharkt. Wordt er in deze fase rekening gehouden met wat de mensen willen die op deze locaties wonen? Hoe denken zij over de omgeving waar ze misschien al hun hele leven wonen?

Wat verandert er voor de bewoners van de T.A.Z. die al snel niet autonoom meer zullen zijn?

In de volkswijk Sanderbout in Sittard (artikel van Raoul de Pre in de Volkskrant van 26 mei 2010) is op dit moment een protestbeweging opgezet om delen van de wijk te behouden. Het is een oude mijnwerkersbuurt met kleine arbeidershuisjes die de buurtbewoners door de jaren heen tot hun eigen paleisjes hebben gemaakt. De dakkapellen, aangebouwde keukens, schuurtjes en tuinhuisjes geven aan elk huisje een unieke draai. Nu moeten de bewoners hun huis verlaten omdat er door de gemeente een plan is gemaakt om te slopen

en een beperkte nieuwbouw in de wijk te bouwen. Ruimer en groener zou het uitgangspunt zijn.¹⁰

Het is moeilijk om alle steden te generaliseren, maar of we nu in Shanghai zitten, Sittard of Asten, Amsterdam of Arnhem, grote steden in Afrika of Amerika, overal willen woningcoöperaties, gemeentes en regeringen winst maken met vastgoed en nieuwbouw. De bewoners worden bijna nooit betrokken in beslissingen over hun eigen woongebied. In Nederland hebben we naast alle regels nog de kans om te protesteren en zelf iets in te brengen. Kijk naar het protest van de bewoners van de wijk in Sittard of Anneke de Bruijn die zich afzette tegen de gemeente door op haar eigen manier haar leventje in te delen.

In continenten als Afrika en Azië zijn protesten, waardoor stadbewoners een eigen mening willen uiten, bijna niet moge-

lijk. In de documentaire van Rudi Boon zie je hoe het Fifa-WK voetbal invloed op de bevolking heeft. (Trade Mark 2010, Westerse Idealen in Zuid-Afrika).¹¹ Mensen hebben daar minder rechten en deze steden willen moderniseren,

zodat handel en toerisme de economie kan laten groeien, om zich te meten aan de westerse samenleving. De situaties spelen dus op kleine en grote schaal.

⁸ Homoseks in Maastricht, Interview met architect Wim Cuyers, door Jamie Claus en Mieke Prinse, Mosaiek, Maastricht, 2006

⁹ Marc Auge, Non places, Introduction to an anthropology of supermodernity, uitgegeven in 1995

¹⁰ Volkskrant 26 mei 2010, Weg met de sloophamer, Raoul du Pré, 2010

¹¹ Tegenlicht VPRO, Trade Mark 2010, Rudi Boon (documentaire maker) 2010

Architect Kok-Meng Tan zegt in een artikel in de Arhcis: 'In Shanghai en andere moderniserende steden bestaan 'moderne' gebouwen simpelweg uit een accumulatie van geaccepteerde iconen;

ze zorgen dat er geld binnenkomt; ze maken het leven materiële beter. Voor Chinezen is architectuur gewoon zoiets als een Nokia mobiele telefoon of een nieuwe Sony tv'.¹² Door de kolonisatie van westerse landen in Afrika en China zijn grote Afrikaanse en Chinese handelsteden op een westerse manier veranderd. Er is tijdens de modernisering van deze steden geen rekening gehouden met het feit dat de oorspronkelijke bevolking binnen een heel andere cultuur leeft, andere waarden en normen kent en dat misschien 5% van de gehele stad zich dit 'nieuwe' leven zal kunnen veroorloven.

Misschien is dit niet de oude manier van een koloniseren (landje veroveren), maar grote merken, multinationals, architecten, en zakenlui hebben het nu voor het zeggen in deze steden en zij bepalen wat er met de stad gebeurt.

Wanneer de groei van steden doorzet op de manier waarop dit nu gebeurt, zullen we binnen 20 jaar elke skyline van iedere metropool naast elkaar kunnen leggen en zullen zij bijna identiek lijken. De kern van de stad waar de lokale bevolking leeft zal 'eigen' en 'typisch' blijven, maar de vraag is of deze stadskernen kunnen blijven bestaan.... Waarschijnlijk vinden deze plekken, die de originele identiteit van de stad vormen, hun weg en zullen ze meer mobiel en dynamisch worden. Woningen en voorzieningen als eten en drinken zullen zich aanpassen. Op dit moment zie je in grote steden al veranderingen op het gebied van eet- en drinkvoorzieningen.

Vele kleine ondernemers gaan met hun eetkar de straat op om toeristen en bewoners van de stad te voorzien van de lokale specialiteiten. Ook worden er op de gekste plekken in de stad hutten en tenten gebouwd. Het is opmerkelijk dat men vaak weer terugkeert naar deze plekken, die bestaansrecht lijken te hebben zolang ze niet zichtbaar zijn in het overheersende straatbeeld. Het lijkt erop dat wanneer het verschil in de stad tussen rijk en arm groter is het effect van het 'stadseiland' ook groter wordt.

Visueel Belang

Fotografie is een middel om bewijs te leveren voor deze locaties en om hun verhaal te vertellen. Ik gebruik foto's om te documenteren hoe de eilanden overleven en bewegen binnen de economische infrastructuur van wolkenkrabbers, snelwegen en nieuwbouwwijken. Persoonlijke verhalen, zelfgebouwde huizen en wijken en afgesloten wereldjes worden schaarser in de metropolen, maar zijn net zo belangrijk als of misschien nog wel belangrijker dan de modernisering. Het gaat hier om het dagelijks leven van mensen, en om de roots van een cultuur en hoe deze zich in stand houdt. Om visueel te maken wat de schoonheid van deze locaties is, gebruik ik mijn camera als een tool. Naast het vastleggen en documenteren van deze stadseilanden wil ik nadenken over hoe de toekomst eruit ziet en door middel van mijn ontwerp probeer ik daarop in te spelen. In het vorige hoofdstuk omschreef ik dat deze stadseilanden nog dynamischer worden, omdat zij niet lang op dezelfde locatie kunnen bestaan, vaak vanwege nieuwbouwplannen.

De authenticiteit van de bewoners en hun levens zit in de manier waarop zij hun leven inrichten. Bijvoorbeeld Anneke de Bruijn die 86 jaar lang op een plek woonde, maar zich niets aantrok van een systeem, ze leefde haar leven helemaal zoals zij het op dat moment wilde leven. Teruggetrokken, met veel herinneringen aan haar familie, zonder dat iemand haar stoorde, met haar tuin en winkel en zonder zich te verantwoorden aan de samenleving. [10] Of de huislozen in Arnhem en Amsterdam die vaak van hun stadsplek worden verwijderd, omdat het te koud is of de gemeente andere plannen heeft voor deze locaties. [11] Toch zie je heel vaak dat deze mensen weer terugtrekken naar de plekken die ze zelf creëerden. In Shanghai en Beijing, waar bewoners van de stad huizen moesten verlaten omdat er een groot evenement voor in de plaats kwam, zie je hetzelfde fenomeen. Naast het feit dat deze mensen naar het platteland of naar andere steden zijn vertrokken blijft ook een groot deel in de stad wonen op locaties waar dit wel mogelijk is. Plekken waar gemeente, regering of makelaars geen belang bij hebben. Uiteindelijk zal er geen enkel stukje grond meer over zijn waar deze lokale mensen kunnen wonen, zij zullen waarschijnlijk een dynamische stadskern gaan vormen. Het stadseiland zal gaan drijven binnen de moderne infrastructuur.

¹² Archis, nr.4 2003, Een dag uit het leven van Shanghai, Kok-Meng Tan (architect)

Echter, om als ontwerper in te spelen op dit drijvend stadseiland, moet ik een beeld creëren van hoe het er nu aan toegaat. Naast dat zij kunnen overleven van de resten uit de consumptiemaatschappij, denk ik dat er steeds meer mensen zich gaan afzonderen van diezelfde maatschappij.

Zelfs al zijn het tijdelijke uitingen en zullen deze eilanden, wanneer zij in het straatbeeld verschijnen, daar niet lang blijven en nooit tweemaal dezelfde vorm aannemen. Deze tijdelijke uitingen en woningen leg ik vast in mijn boeken, gidsen en visuele uitingen. Op de dag dat ik de foto's en ontwerpen maak, zijn de eilanden die ik documenteer misschien alweer verdwenen, maar ze zullen voortbestaan bij de gratie van hun tijdelijke zichtbaarheid.

Annelou van Griensven
Sandberg Instituut Amsterdam
2008-2010

LOSSE AFBEELDINGEN:

[1]

Old Shanghai (Shanghai)

[2]

Hut bij Afslag s108 (Amsterdam)

[3]

Huisloze hut,
Oude Coberco fabriek (Arnhem)

[4]

Winkel van familie de Bruijn (Asten)

[5]

Old Shanghai(Shanghai)
'Moppen' zelfgemaakte dwijlen

[6] [7]

Old Shanghai (Shanghai)/Hut bij afslag s108 (Amsterdam)
Zelf geïmproviseerde waslijnen

[8]

Old Shanghai (Shanghai)
Kraampjes en verkooppunten

[9] [10]

Hut bij afslag s108 (Amsterdam)/ Coberco fabriek (Arnhem)
Schilderijen, kleding, speelgoed, bloemen en pannen.

[11] [12]

Winkel van familie de Bruijn (Asten)
Kleding van 40 jaar gelden in de originele verpakking en met
originele prijskaartjes

Pudong (Shanghai) 1987 (l) & 2004 (r)

Afslag s108 (Amsterdam)

Winkel Anneke de Bruijn 1990 (Asten)

Coberco fabriek 2008 (Arnhem)